

Yeldeğirmeni Semtinde Mekân ve Kültür Arasındaki Etkileşim: Erken Dönem Apartman Örnekleri Üzerine Bir İnceleme

The Interaction Between Space and Culture in the Yeldeğirmeni District: An Analysis of Early Apartment Building Examples

Selma KAYHAN TUNALI¹

Öz

Bu çalışma, İstanbul Kadıköy Yeldeğirmeni'nin mekân ve kültür arasındaki etkileşimini erken dönem apartman örneklerini incelemektedir. Osmanlı'nın son yüzyılında azınlık nüfusun yerleşimi ve demiryolu yapımı, semtin apartmanlaşmanın ilk örneğini oluşturmasını sağlamıştır. Çalışmada doküman incelemesi ile veri toplanmış ve değerlendirilmiştir. Ayrıca gözleme dayalı analiz yöntemi de kullanılmıştır. Yerleşim planında batılılaşma eğilimlerinin etkisiyle gridal düzen benimsenmiş, geleneksel mahalle dokusundan farklı parselleme sistemi geliştirilmiştir. Plan organizasyonunda fonksiyonel mekân ayrımı, cephe düzenlemelerinde Neo-klasik ve Art Nouveau üslupların etkisi görülmektedir. Yapım tekniklerinde modern malzeme kullanımı artmış, kagir sistem yaygınlaşmıştır. Mimari elemanlarda batılı formlarla yerel zanaatkarlığın sentezi oluşmuştur. Günümüzde semtin tarihi dokusu büyük ölçüde korunmuş, erken apartmanlar İstanbul'un modernleşme sürecinin fiziksel tanıkları olarak varlığını sürdürmektedir. Bu yapılar, geleneksel Osmanlı mimarisi ile batılı formların özgün sentezini temsil etmektedir. Koruma çalışmaları bu mimari mirasın gelecek nesillere aktarılmasında kritik rol oynamaktadır. Elde edilen bulgular, Yeldeğirmeni'nin mimari mirasının hem kültürel hem de tarihsel açıdan korunmasının, İstanbul'un kentsel belleği için taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Apartman kültürü, Konut mimarisi, Kültürel kimlik, Mekân-kültür ilişkisi, Yeldeğirmeni semti.

ABSTRACT

This study examines the interaction between space and culture in the Yeldeğirmeni district of Kadıköy, Istanbul, through early apartment examples. In the late Ottoman period, the settlement of minority populations and the construction of the railway led to the emergence of the district as one of the earliest examples of apartment-style housing. Data were collected and evaluated through document analysis, and an observation-based analytical method was also employed. Influenced by Westernization trends, a gridal pattern was adopted in the settlement plan, and a parceling system distinct from the traditional neighborhood fabric was developed. Functional spatial organization became more evident, while Neo-Classical and Art Nouveau styles were reflected in the facade arrangements. The use of modern construction materials increased, and masonry systems became widespread. Architectural elements reveal a synthesis between Western forms and local craftsmanship. Today, the historical fabric of the district has been largely preserved, and the early apartment buildings continue to stand as physical witnesses to Istanbul's modernization process. These structures represent an original synthesis of traditional Ottoman architecture and Western forms. Conservation efforts play a critical role in transmitting this architectural heritage to future generations. The findings reveal that the preservation of Yeldeğirmeni's architectural heritage, both culturally and historically, is of significant importance for sustaining Istanbul's urban memory.

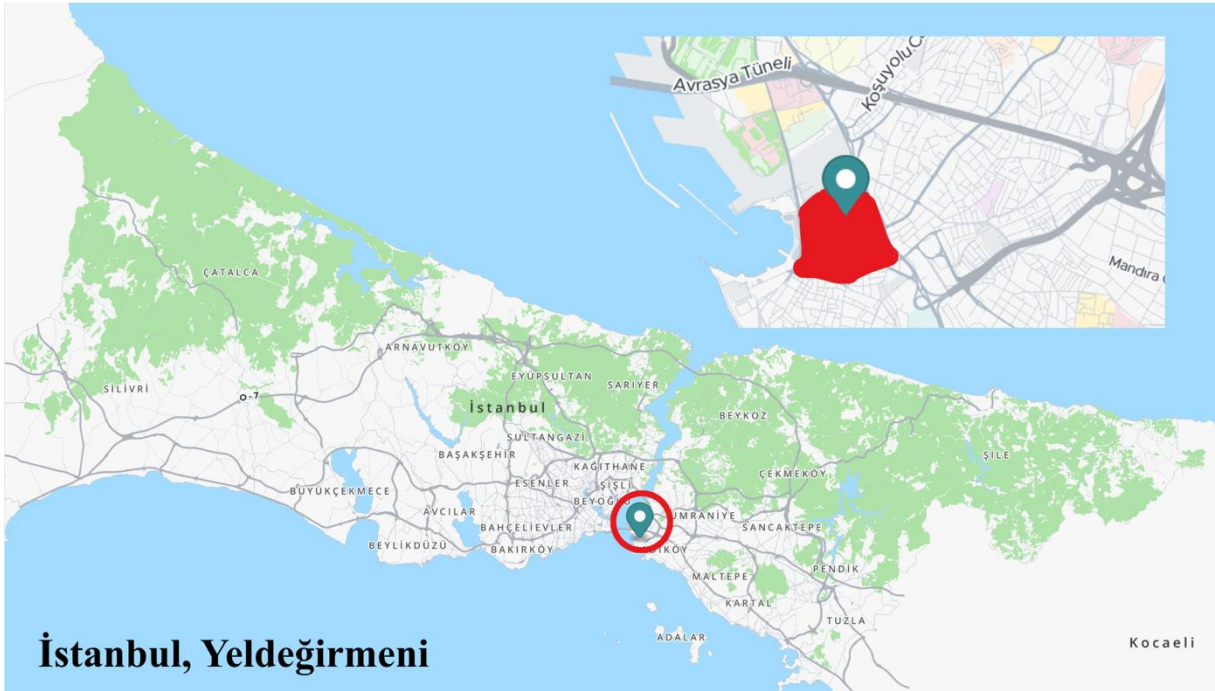
Keywords: Space-culture relationship, Yeldeğirmeni district, Cultural identity, Historical texture, Residential architecture

¹ Corresponding Author: Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, selma.k.tunali@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9218-0074.

GİRİŞ

19. yüzyıldan beri Müslüman, Rum ve Musevi grupları barındıran İstanbul'da yer alan Kadıköy Yeldeğirmeni apartmanlaşmanın ilk örneklerinin verildiği semt özelliğini taşımaktadır (Resim 1). 20. yüzyılın başlarında Türkiye Cumhuriyeti topraklarında Musevi ve Müslüman nüfuslar sayısal olarak birbirine yakın bir dağılım sergilerken, Rum ve Ermeni topluluklar bu gruplara kıyasla daha yüksek nüfus oranlarına sahipti. O dönem İstanbul'da diğer semtlerde Yeldeğirmeni'nden farklı olarak aynı mahallenin içinde ortak etnik kökene ve dini inanca sahip topluluklar yaşamaktaydı. Yeldeğirmeni'nde ise farklı etnik kökenler ve dini inançlar dışında; farklı eğitim seviyelerine ve ekonomik durumlara sahip bireyler bir arada yaşamaktaydı. Şehir 1950'lerden sonra, hızlı kentleşmenin yanında tüketici toplumunun gelişimine, orta sınıfın artışına ve kültürel ilerleyişine, üretim tekniklerinin gelişmesine tanıklık etmiştir (Cevizci, 1996). Ermeni, Rum, Yahudi ve Türk toplumlarının yaşam alanı olan semt, bu toplulukların kültürel kimliklerinin mekânsal yansımalarını günümüze kadar koruyabilmiştir. Dinî yapılardan konut mimarisine, ticari mekânlardan sosyal alanlara kadar pek çok kentsel öge, farklı kültürlerin izlerini taşımaktadır (Püsküllüoğlu, 1995). Diğer taraftan kültürlerin izlerini taşıyan mekanların niteliği de önemli görülmektedir. Mekân kavramının insanlığın farklı dönemlerinde kültürel gelişmeler ve değişiklikler yaşandıkça farklı anlamlara büründüğü görülmektedir (Türkmen, 2015). Bu bağlamda üretim ve tüketim faaliyetlerindeki değişiklikler, sanayileşme gibi toplumsal gelişmeler köy ve şehir insanının göç etkileşimiyle birlikte kültürler üzerinde değişikliklere ortam hazırlamıştır (Yüksel, 2017).

Resim 1. Yeldeğirmeni Semtinin Konumu (Google Maps)

Yeldeğirmeni'nin kültürel yapısı ve mekânla etkileşimi, son yıllarda artan bir akademik ilginin odağı olmuştur (Delibaş ve Onur, 2023; Özçelik, 2019). Semtin toplumsal belleğini, kültürel yapısını ve mekânsal aidiyetini inceleyen çalışmalar, özellikle çok kültürlü yapının kentsel dönüşüm süreçlerindeki direncini ve kimlik aktarımındaki rolünü araştırmaktadır. Örneğin, Türker (2008), Yeldeğirmeni'ndeki konut, dini yapı ve eğitim yapılarının semtin kendine özgü dokusunu nasıl oluşturduğunu ve bunun sonucunda oluşan bellek mekânları analiz etmiştir. Bu tür çalışmalar, Mısırlıoğlu malikanesi veya Zamboğlu köşkü gibi yapıların zamanla toplumsal belleğe kazınarak belirli bölgelere isimlerini vermesi gibi somut örnekler üzerinden, kültürel mirasın mekânla nasıl bütünleştiğini göstermektedir.

Yeldeğirmeni'nin erken dönem apartmanlaşma tecrübesi, Türk kentleşme tarihi bağlamında ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul'da 19. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan apartmanlaşma süreci, genellikle

Beyoğlu, Harbiye gibi daha Batılılaşmış semtlerde incelenirken, Yeldeğirmeni'nin de bu sürece dahil olması ve farklı sosyal sınıflardan bireyleri bir arada barındırması, semtin özgünlüğünü göstermektedir (Türker, 2008). Ayrıca Yeldeğirmeni'nin farklı etnik ve dini grupları barındırması, çok kültürlü mahallelerin sosyokültürel dinamikleri üzerine yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalara benzerlik göstermektedir. Literatürdeki çalışmalar, kentlerdeki etnik çeşitliliğin mekânsal ayrışma veya bütünleşme üzerindeki etkilerini incelemiştir (Yırtıcı, Uluoğlu, 2004; Şahin, 2013; Özçelik, 2019).

Yeldeğirmeni, genellikle aynı etnik kökene ve dini inanca sahip toplulukların benzer mahallelerde yaşadığı diğer İstanbul semtlerinden farklı olarak, farklı grupların aynı mahalle içinde nasıl bir arada yaşadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu durum, kent sosyolojisi ve etnik coğrafya alanındaki çalışmalara yeni bir bakış açısı sunmaktadır (Püsküllüoğlu, 1995; Yüksel, 2017).

Kültür kavramını oluşturan faktörler; gelenek görenek, yaşam şekli, inanç, davranış değer yargıları sosyal hayatını oluşturan düşünce ve davranışları eski çağlardaki insandan uygar medeni çağdaki insana kadar etrafını şekillendirme sürecinde belirleyici olmuştur (Oktay, 2000). Kültürü oluşturan bu etmenler sosyal hayatı oluşturan eylem ve düşünceler, ilkel insandan modern insana insanın çevresini biçimlendirme sürecinde belirleyici olmaktadır (Yırtıcı, Uluoğlu, 2004). Bu bağlamda Yeldeğirmeni semti de tarih boyunca insanın kültürel etkenlerine bağlı olarak çevresine; konut, cami, çeşme, okul, yol, köprü, gar, liman, postane, ahşaptan evler ve köşkler gibi mekânlara sahne olmuştur. Semtte yapılan çeşitli kültürlere özgü konutlar, eğitim yapıları ve dinî yapılar, Yeldeğirmeni'nin kendine özel dokusunu oluşturmaktadır. Nihayetinde Yeldeğirmeni'nin kendine özel bir kimliğinin oluşmasını ve bellek mekânlar ortaya çıkmasını sağlamıştır (Türker, 2008). Sonuç olarak kültür ve mekân arasındaki ilişki, toplumların yaşam biçimlerini, değerlerini ve sosyal etkileşimlerini şekillendiren temel bir dinamiktir. İstanbul'un tarihi semtlerinden olan Kadıköy Yeldeğirmeni, bu ilişkinin canlı bir örneğidir. 19. yüzyıldan günümüze uzanan tarihiyle Yeldeğirmeni, çok kültürlü geçmişi, mimari dokusu ve sosyal yaşam pratikleriyle kültür-mekân etkileşiminin kentsel yansımalarını göstermektedir. Semt, son yıllarda yaşanan sosyokültürel dönüşümle birlikte sanatsal faaliyetlerin, alternatif yaşam biçimlerinin ve kültürel çeşitliliğin merkezi haline gelmiştir (Atılğan, 2017).

Yeldeğirmeni üzerine yapılan mevcut çalışmalar genellikle semtin tarihsel dokusuna, belirli mimari örneklerine veya toplumsal belleğine odaklanmıştır (Arisoy, 2014; Delibaş ve Onur, 2023; Eyüboğlu, 1991; Kütükçü, 2014; Şahin, 2013). Ancak bu çalışmalar, kültürel çeşitliliğin mekânsal biçimleniş üzerindeki etkilerini erken dönem apartmanlaşma bağlamında bütüncül olarak değerlendirmemektedir. Bu araştırma, Yeldeğirmeni semtinde kültürel kimlik ile mekân arasındaki etkileşimi erken dönem apartmanlaşma çerçevesinde inceleyerek bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, 19. yüzyıl sonundan itibaren gelişen çok kültürlü sosyal yapının erken apartman örneklerine yansımaları analiz edilmiştir. Böylece, Yeldeğirmeni'nin İstanbul'un modernleşme süreci içerisindeki özgün konumu mimari, sosyokültürel ve tarihsel açılardan değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, İstanbul'un Kadıköy ilçesinde yer alan Yeldeğirmeni semtinde kültürel kimlik ve mekân ilişkisini tarihsel süreç içerisinde incelemektir. Çalışma, semtin çok kültürlü sosyal yapısının erken dönem apartman örneklerine nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada:

- Yeldeğirmeni semtinin tarihsel gelişimini ve sosyokültürel yapısını incelemek,
- Erken dönem apartman örnekleri üzerinden kültürel çeşitliliğin mimari biçimleniş etkisini analiz etmek,
- Elde edilen bulgulara dayalı olarak semtin mimari mirasının korunması ve sürdürülebilirliği üzerine değerlendirmelerde bulunmak amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın temel hipotezi şu şekilde belirlenmiştir: Yeldeğirmeni semtinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında gelişen erken dönem apartmanlaşma süreci, semtin çok kültürlü sosyal yapısının doğrudan etkisiyle biçimlenmiş; bu etki plan organizasyonu, cephe düzenlemeleri ve mekânsal kullanım biçimlerinde somut olarak yansımıştır.

Bu hipotez çerçevesinde araştırmada şu soruya yanıt aranmıştır: Yeldeğirmeni semtinde erken dönem apartmanlaşma süreci, çok kültürlü sosyal yapının mekânsal biçimlenişini nasıl etkilemiştir?

Araştırmanın Önemi

Yeldeğirmeni semti, İstanbul'un çok kültürlü yapısını tarihsel ve mekânsal olarak yansıtan önemli yerleşim alanlarından biridir. Farklı etnik ve dini grupların aynı mekânda bir arada yaşaması, semti kültürel çeşitliliğin kent dokusundaki somut yansımalarını gözlemlemek için özgün bir örnek haline getirmektedir. Bu araştırma, Yeldeğirmeni üzerine yapılan önceki çalışmalardan farklı olarak, kültürel kimlik ve mekân ilişkisini erken dönem apartmanlaşma bağlamında incelemektedir. Bu yönüyle çalışma, kültür-mekân etkileşimini tarihsel, sosyolojik ve mimari boyutlarıyla birlikte ele alarak literatürdeki sınırlılıkların giderilmesine katkı sağlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, çok kültürlü tarihi semtlerde kültürel mirasın korunması, mekânsal kimliğin sürdürülebilirliği ve kentsel dönüşüm süreçlerinde yerel kimliğin korunmasına yönelik çalışmalara da yol gösterici niteliktedir. Bu nedenle araştırma hem akademik literatür hem de uygulama alanı açısından önem taşımaktadır.

1. Araştırma Yöntemi

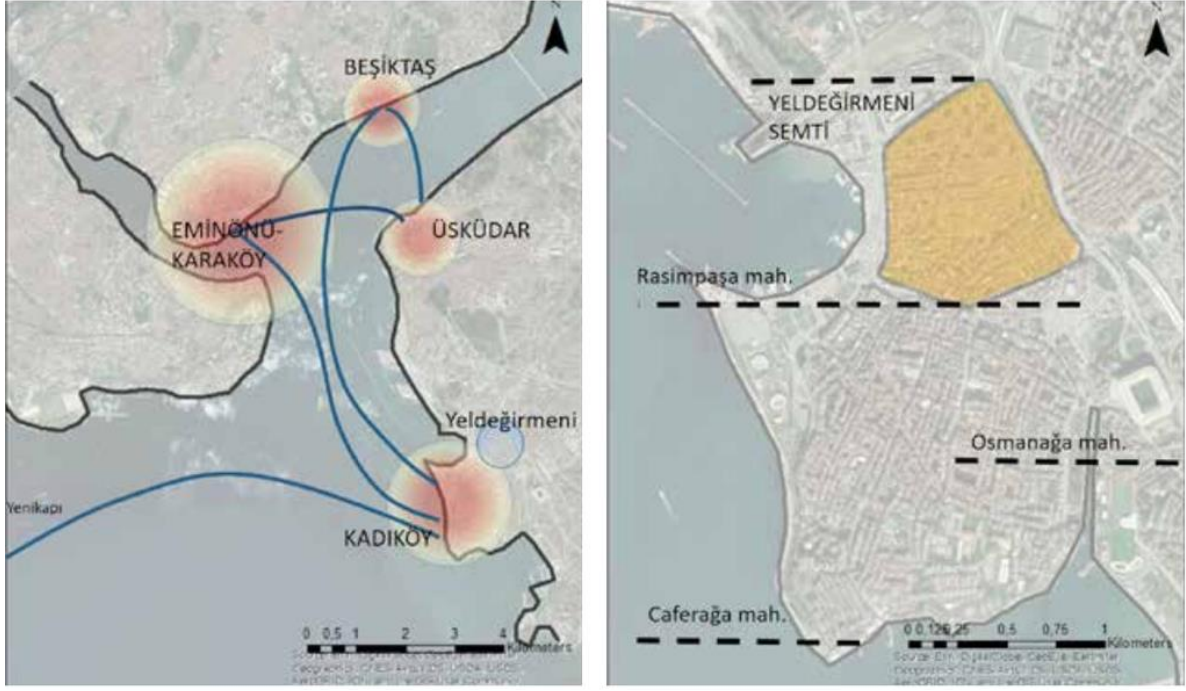
Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma kapsamında elde edilen yazılı ve görsel materyallerin sistematik biçimde incelenerek anlamlandırılmasını içeren nitel bir veri toplama yöntemidir (Kıral, 2020). Çalışmada, Yeldeğirmeni'nin erken apartmanlaşma evresini temsil eden çeşitlendirilmiş vaka kümesi amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Dahil edilme ölçütleri; döneme aidiyet, belgesel doğrulanabilirlik ve plan-cephe tipolojisinde çeşitlilik sağlamadır. Örneklem büyüklüğü analitik doygunluk ilkesine göre belirlenmiş; yeni veri tekrarı görüldüğünde ekleme durdurulmuştur.

Bu araştırmada yöntem, Yeldeğirmeni semtinin tarihsel, sosyokültürel ve mimari gelişimine ilişkin belgelerin incelenmesinde kullanılmıştır. İnceleme kapsamına belediye arşiv kayıtları, tescilli yapı envanterleri, akademik tez ve makaleler, tarihî haritalar ve görsel dokümanlar dâhil edilmiştir. Bu belgeler, semtin mekânsal ve kültürel değişimini yansıtan içeriklerine göre sınıflandırılmış ve tematik olarak analiz edilmiştir. Bulgular, kültür-mekân etkileşimi bağlamında yorumlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında kullanılan görsel veriler, farklı kaynaklardan elde edilmiştir. İncelenen yapıların fotoğraflarının bir bölümü araştırmacı tarafından alan çalışması sırasında çekilmiş, bir bölümü ise belediye arşivleri, akademik yayınlar ve açık erişimli dijital harita servislerinden temin edilmiştir. Plan, cephe ve görünüş çizimleri, literatürde yer alan güvenilir akademik kaynaklardan alınarak analizlerde kullanılmıştır.

2. Yeldeğirmeni Semti Tarihsel Gelişimi

İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Kadıköy ilçesinin bir semti olan Yeldeğirmeni, Rasimpaşa Mahallesi içerisinde yer almaktadır. Sahilden itibaren artış gösteren bir topoğrafyası ve dik bir şekilde denize inen dar sokakları mevcuttur. (Resim 2). Farklı etnik kökenli insanların ve kültürlerin zenginliğinin bir arada olduğu tarihsel bir kimliğe sahip semt olmuştur (Atılğan, 2017). Doğusunda Ayrılık Çeşmesi mezarlığı, güneyde Halitağa Caddesi, kuzeyde Haydarpaşa, batısında ise deniz kıyısı ile çevrilidir (Arisoy, 2014).

Resim 2. Kadıköy ve İstanbul Üzerinde Yeldeğirmeni'nin Konum Haritası (Delibaş ve Onur, 2023)

Kalkhedon (Kadıköy) isminin Fenike'ce olması Fenikeliler tarafında kurulduğunu göstermektedir. Ayrıca Fenikelilerin ticaretle uğraşması sebebiyle, Karadeniz'e gidiş-gelişlerinde ara istasyon olarak Kadıköy'ü kullandıkları bilinmektedir (Türker, 2008).

İlk yerleşimler, 16. yüzyılda Haydarpaşa çayırına Osmanlı süvari birliğine ait talim alanı yapılmasıyla başlamıştır. Ayrıca bu alan, eğitim ve mesire amaçlı da kullanılmıştır (Şahin, 2013). 18. yüzyıllarda I. Abdülhamit'in emri üzerine sarayın ve halkın ihtiyacına karşılamak için; İbrahimağa, Karakol, Rasimpaşa Camii ve Osmangazi ilkokulunun yer aldığı bölgede, dört tane yel değirmeni yapılmıştır. Yeldeğirmeni semti, adını inşa edilen dört değirmenden almaktadır (Delibaş ve Onur, 2023). Ancak bu değirmenler günümüze ulaşamamıştır (Eyüboğlu, 1991). 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yy.'ın başlarında Yeldeğirmeni'ndeki sokaklar oluşmaya başlamıştır. 19. yy.'ın ortalarında ve sonuna doğru sokak tipolojileri oluşmuş, gayrimüslim nüfusu artmış, azınlıklar Yeldeğirmeni'ne yerleşmeye başlamıştır (Delibaş ve Onur, 2023). Yahudiler de Yeldeğirmeni semtine Kırım Savaşı ile beraber yerleşmeye başlamışlardır (Çelik, 1996). Nüfusun artmasına bağlı olarak konut ihtiyacı ortaya çıkmış ve mahallede ilk apartman örnekleri görülmeye başlanmıştır (Kuban, 1996). Yeldeğirmeni'ne kimliğini kazandıran mimari yapıların birçoğu apartmanlaşmanın başladığı Osmanlı Döneminde inşa edilmiştir. Haydarpaşa Garı'nın inşası nedeniyle ekonomik önem kazanması ve artan yapı yoğunluğu nedeniyle morfolojik yapı açısından semt birçok değişikliğe uğramıştır (Delibaş ve Onur, 2023). 20. yüzyıllara gelindiğinde bu apartmanlardan günümüze; Sünget, Valpreda, Demirciyan ve Kehribar gibi apartmanların kaldığı görülmektedir (Gürpınar, 2009). Kurtuluş Savaşı sonrası azınlıkların göçmesiyle birlikte nüfus azalmıştır ve semtin demografik yapısı yeniden değişime uğramıştır. 1950'lerden sonra bölgeden giden azınlıkların yerini kırsal kesimden semte göçenler doldurmuştur. Hızla gelişen ve büyüyen bir şehir olan İstanbul'a kırsaldan yoğun bir göç gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın bitmesiyle şehirdeki yabancı askerlerin çekilmesi ve şehrin daha güvenli hale gelmesi de şehre olan göçleri etkilemiştir (Şahin, 2013).

1980'lere gelindiğinde ise hızlı ve çarpık kentleşme oluşmuş, ahşap evler yerlerini betonarme apartmanlara bırakmıştır (Delibaş ve Onur, 2023). Semtin önceki yaşanmış politik karışıklıklarının yanında; 1990'ların bitimi ve 2000'lerin başında semtin bir tarafını kuşatan Rıhtım Caddesi'nden mahalleye açılan sokakların girişinde yoğunlaşan gazino ve barlar, semtin suçla beraber anılmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu cadde mahalleyi dışarıya karşı izole etmiştir (Özcelik, 2019).

3. Yeldeğirmeni Semtinin Sosyokültürel ve Mimari Yapısı

Yeldeğirmeni semtinin demografik yapısına bakıldığında bir Müslüman ve yedi Rum mahallesinden oluşmaktaydı. Bu durum, bölgenin erken dönemlerden itibaren çok kültürlü bir yerleşim karakteri taşıdığını göstermektedir. Semtin kozmopolit yapısının gelişiminde çeşitli tarihsel olaylar etkili olmuştur (Çelik, 1996). 1872'de Kuzguncuk Dağhamamı'nda meydana gelen yangınlar sonucunda Musevi, Ermeni ve Rum toplulukları bölgeye göç etmiştir. Bunun sonucu olarak da semtin etnik ve kültürel çeşitliliği artmıştır (Şahin, 2013).

Yeldeğirmeni sınırları içerisinde cami, kilise, sinagog olması itibarıyla üç semavi dini de içeren ender semtlerimizden birisidir (Kadıköy Belediyesi Akademi, 2019). Semtte bulunan 1895 yılında yaptırılan Rum Ortaokulu, 1918'de (Resim 3) Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi'ne dönüştürülmüştür. Kilise yapı itibarıyla İstanbul'da bulunan Bizans kiliselerine benzemektedir. Hemen hemen aynı dönemlerde inşa edilmiş bir diğer kilise ise Resim 4 Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'dir. 1895 yılında inşa edilen kilise 1911 yılında yangına maruz kalarak büyük ölçüde hasar almıştır.

Resim 3. Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi (Zerrin Havva Cantürk)

Resim 4 Notre Dame Du Rosaire Kilisesi'nin yanında manastır yapısı da inşa edilmişti. Günümüzde bu kilise kütüphane olarak hizmet vermektedir.

Resim 4. Notre Dame Du Rosaire Kilisesi (Anonim)

Semtte bulunan bir diğer önemli yapı ise 1899'da inşa edilen Hemdat İsrail Sinagogudur (Resim 5; Kadıköy Belediyesi Akademi, 2019)

Resim 5. Hemdat İsrail Sinagogu (Kişisel arşiv: Zerrin Havva Cantürk)

Semtte Müslüman kesimin kullandığı cami ise Rasim Paşa'nın vefatından sonra eşinin eski bir mescidi yenilemesiyle ortaya çıkmıştır (Resim 6). II. Mahmut 1835-1836 yıllarında Yeldeğirmeni'nde yapılmış ancak harap durumda olan mescidi yenilemeye karar vermiştir. Bu yenileme işleminden sonra cami olan yapıya Rasim Paşa'nın ismi eşi tarafından verilmiştir. Tek minareli, ahşap çatılı küçük bir bina ile

tezat denebilecek aydınlıkta bir iç mekâna sahip cami; 1957 yılındaki tamir sonrasında en son 2012 yılında restore edilmiştir (Kadıköy Belediyesi Akademi, 2019). Semtte inşa edilen söz konusu dini mekânlar günümüze kadar ayakta kalarak semtin mimari ve sosyal dokusunun varlığını sürdürdürebilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Resim 6. Rasim Paşa Cami (Kişisel arşiv: Zerrin Havva Cantürk)

Semtte farklı etnik kökenlerin ve inançların yanı sıra farklı ekonomik seviyelere sahip insanlarda bir arada yaşamışlardır. Semtin zengin kesimi genelde geniş bahçelerinin içindeki gösterişli köşklere ikamet etmişlerdir. Semtin sokaklarında büyüklük ve gösterişleriyle dikkat çeken bu mekanlar semtin mekânsal hafızasında yer edinmiştir. Söz konusu köşklere birisi zamanında Mısırlıoğlu Sokak olarak adlandırılan bölgede inşa edilmiştir. Sokak yaklaşık olarak Yeldeğirmeni semtinin yarısını kaplayan bir bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bogos Mısırlıyan, 1870 yılında Kadıköy'de Halitağa Sokağı ile Söğütluçeşme Caddesi arasında kalan büyük bir araziyi satın alarak güzel bir köşk, bahçesine mermer havuzlar ve birkaç müstemilat yaptırmıştır (Ekdal,2014). Bogos Mısırlıyan aslen Ermeni bir bankerdir. Günümüze söz konusu köşk ve müstemilat yapılarından geriye hiçbir iz kalmasa bile mekanların bulunduğu konum Mısırlıoğlu ailesinin adıyla anılmaya devam etmiştir. Benzer bir durum Zamboğlu ailesi içinde geçerli olmuştur. Zamboğlu, Sultan Aziz döneminde Kadıköy'de yaşamış Rum asıllı bir bankerdir (Ekdal, 2014). Zamboğlu'nun ikamet ettiği köşk bulunduğu sokağa uzunca bir zaman adını vermiş olsa da zamanla köşkten bir iz kalmamış ve sokağın ismi de Yavuztürk Sokak olarak

değiştirilmiştir. Köşkler bir süre sonra yok olsalar bile izleri toplumun hafızasında yer edinmektedir. Halitağa Caddesi'ndeki ünlü bankerler öldükten bir süre sonra varisler konakları yıktırılmışlar, bahçeler parsellenmiş ve Kadıköy'ün betonlaşma dönemi başlamıştır (Ekdal, 2014).

19. yüzyıllarda Yeldeğirmeni Mahallesi'nin kimliğini oluşturan çok katlı apartmanların inşası Yahudilere aittir. Haydarpaşa İstasyonunun bölgede inşa edilmesiyle burada çalışan Alman ve İtalyan mühendislerin aileleri için konut ve lojmanlar yapılması ayrıca çocukları için de okullar yapılması mahalle kimliğinin ve kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Ayhan, 2021). Mahalle kimliği ve kültürel çeşitliliğiyle ilgili o bölgede yaşamış yazar olan Feyyaz Kayacan "Çocuktaki Bahçe" eserinde "Agopların, Nikoların, Kirkorların, Kostaların, Yanilerin, Bedrosların, Ohanneslerin, Stelyosların, Manosların, Garabetlerin, Kevorkların" birlikte yaşadığı bir yer olarak anlatmaktadır (Kayacan, 2008). Batmankaya ise eserinde, Yeldeğirmeni Semti'nin etnik ve kültürlü çeşitliliğini; "50'lere kadar şekercisi, fırıncısı, helvacısı Türk; kırtasiyecisi, bakkalı, meyhanecisi Rum; seyyar balıkçısı, manavı, eczacısı Musevi; çaycısı, tütüncüsü İranlı; sütçüsü Bulgar; ciğercisi Arnavut; kahvecisi Acem olan Yeldeğirmeni'nin esnafı hala bol... Hala Türk'ü, Kürt'ü, Lazı'ı, Trakyalısı hep birlikte iç içe yaşar" şeklinde ifade etmektedir (Batmankaya, 2010). Her toplumda bir iki berber bulunmaktaydı (Giz, 1988). Semtte farklı kültürler birbirlerinin yeteneklerinden maksimum verim alarak toplumsal denge kurmanın doğal bir yolunu bulmuştu. Sonuç olarak mahallenin farklı etnik yapıya, çok dilliliğe ve çok kültürlüğe sahip olduğunu ve kazanmış olduğu kimliği mimari oluşumuna da yansıttığı söylenebilmektedir.

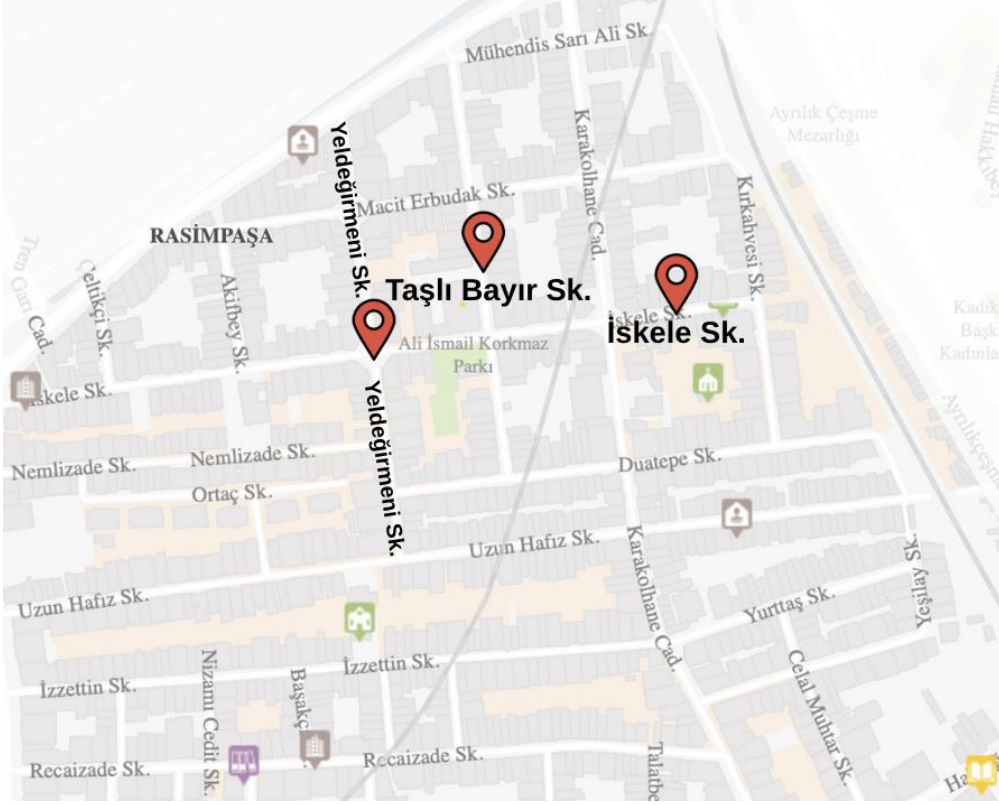
4. Yeldeğirmeni Semti'nin Bazı Sivil Yapıları ve Mimari Özellikleri

Çalışmada incelenen yapılar, Yeldeğirmeni semti içinde birbirinden farklı sokaklarda yer almakta olup, semtin erken apartmanlaşma sürecini mekânsal olarak temsil etmektedir. Yapılar, plan kurguları, cephe düzenlemeleri ve süsleme anlayışları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiş; bu analiz aracılığıyla semtin morfolojik dönüşümü de yorumlanmıştır

4.1 Sokak Yapı ve Geometrisi

Yeldeğirmeni Semti, Osmanlı yönetiminde olduğu yıllarda ilk askeri amaçlı eğitim alanı olarak kullanılmış daha sonra mesire alanı ve bahçeli köşkerin olduğu yerleşim alanına dönüşmüştür (Şahin 2013). III. Selim döneminde sokak yapıları oluşmaya başlamış ancak yaşanan yangınlar sebebiyle birçok ev yanmıştır. Bu nedenle sokağı tekrar inşa etme esnasında bazı nizamnameler çıkartılmıştır. Nizamnamelere göre sokak ve yapı oranlarının düzenlenmesi, yangına dayanıklı malzemelerin kullanılması ve binanın yapımında planlama gibi şartları getirilmiştir. Yeni planlama kararları sonucu birbirini dik kesen, sokakların arasında kalan dikdörtgen yapı adalarında ızgara plan tipi uygulanmıştır (Çelik 1996).

Yeldeğirmeni Semti'nin ızgara tipi planlamaya geçişle birlikte yukarıdaki bitişik nizamlı evler ve evlerin arkalarında bahçeleri olan avlulu tipte yapılar görülmektedir. Bu nedenle sokaklarda kesik bina kütleleriyle oluşturulmuş kare formlu meydanlar ortaya çıkmıştır. Binaların yapı oranları ve kütlelerinin büyüdüğü ancak avluların küçüldüğü, yeşil alanların azaldığı yapı özelliği görülmektedir (Resim 7, 8, 9) (APK, 2004)

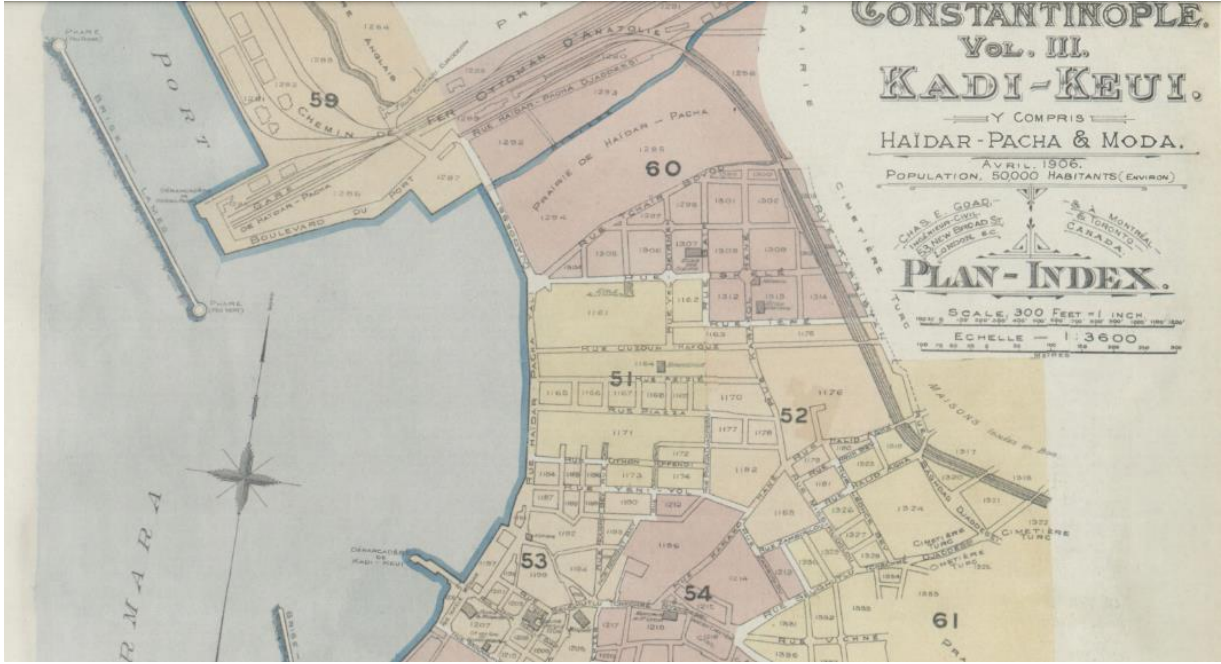
Resim 7. Yeldeğirmeni Senti Yeldeğirmeni, Taşlı Bayır, İskele Sokak Konumları (<https://sehirharitasiapi.ibb.gov.tr/>)

Resim 8. İskele Sokak ile Yeldeğirmeni Sokağın Kesişimi Kare Formlu Meydan (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

1900'lerin başına gelindiğinde kentte meydana gelen doğal afetler sonucu mülklerin sigortalanması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle Goad haritaları (Resim 11), dönemin İstanbul'unda mevzi bir koordinat sistemine dayalı olarak sigorta şirketlerinin talebi doğrultusunda üretilmişlerdir (Dağdelen, 2007). 1906 yılında çizilen Goad sigorta haritasında da Yeldeğirmeni Semtinin ızgara planlı yapılaşması görülmektedir.

Resim 11. 1906 Goad Haritası Yeldeğirmeni Senti

Yeldeğirmeni Senti'nin bugünkü vaziyet planında Resim 12 kültürel miras olarak geçen yapıların haritasına bakıldığında; semtte 1950'lerden sonra ortaya çıkan modern yapılar ve tarihsel dokunun neredeyse aynı oranda var olduğu görülmektedir. Yeldeğirmeni semtinin de içinde bulunduğu Rasimpaşa (339 adet) mahallesi tescilli eski eser bakımından ilçenin en zengin mahallesi olarak ön plana çıkmaktadır (Kadıköy Belediyesi, 2023).

Resim 12. Yeldeğirmeni Senti Kültürel Miras Haritası (<https://sehirharitasiapi.ibb.gov.tr/>)

4.2 Sokaktaki Apartman Yapıları ve Özellikleri

Yeldeğirmeni Senti'nde inşa edilen apartmanlar bölgede bulunan geleneksel evlerin tasarımlarında da fazlasıyla etkilenmiştir. Semtteki geleneksel evlerin tipi Anadolu ve İstanbul'da yoğun olarak kullanılan Türk evi tipolojisi ile benzerlik göstermektedir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başındaki dönemde inşa edilen ahşap evlerden çoğu günümüze ulaşamamıştır (Şahin, 2013).

Semtteki geleneksel evlerin tipi her ne kadar görünüş itibarıyla Türk evi tipolojisine benzese de mekân kurgusu evde ikamet edenlerin kültürel değerlerine göre şekil almaktadır. Bundan dolayı farklı kültürden insanların farklı yaşam alanlarına ihtiyaçları olmaktadır. Toplumdan topluma ve dönemden döneme önemi değişen bu kültür unsurları, dönemin iç mekânlarını da şekillendiren asıl faktörler olmuştur (Rızaoğlu, 2012). Söz konusu bu ihtiyaçlara semt ölçeğinde bakıldığında karşımıza bölgede yapılan dini mekanlar çıkmaktadır.

Yeldeğirmeni Senti'nde yer alan geleneksel konut yapılarında mekânsal düzenleme içten dışa doğru bir kurgu izlemektedir. Her bir mekân belirli bir amaca hizmet etmekte ve bu amaca göre şekillenmektedir. Geleneksel ev tipolojisinde mekânların kullanımı fonksiyonel farklılıklara göre belirlenmiş olup, bu durum pencerelerin cephe üzerindeki konumları ve boyutları aracılığıyla da dışarıdan okunabilir hale gelmektedir. Mekânlar arası geçişler, mahremiyet ve kullanım kolaylığı gibi

ilkelerle şekillendirilmiştir. Buna karşılık, semtte zamanla artan nüfusla birlikte inşa edilen apartman yapılarında, daha standart bir plan organizasyonu tercih edilmiştir. Apartmanlarda genellikle koridor etrafında sıralanmış odalar yer almakta olup, bu durum yapının birçok kullanıcıya hizmet edecek şekilde planlanmış olduğunu göstermektedir. Yaşam mekânlarının birbirleriyle ilişkisi sınırlıdır; mekânsal esneklik ise kullanıcı müdahalesine göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca, apartmanlarda ıslak hacimlerin konumlandırılması, depolama alanlarının yerleşimi, yapı girişi ve düşey sirkülasyon çözümleri gibi unsurlar, kullanıcı konforunu doğrudan etkileyen plan kararlarını oluşturmaktadır (Şahin, 2013).

Geleneksel evlerde cephe tasarımında simetrik kaygı geri planda kalmıştır. Kapıların konumlandırılması cephe üzerinde simetriden bağımsız bir şekilde yapılmış ve fonksiyonel öncelikler dikkate alınmıştır. Bu evlerde çıkmalar, süslü saçaklar, giyotin pencereler gibi cephe elemanları yoğun biçimde kullanılmıştır. Konut cephelerinde yer alan süslemelerde, evde yaşayan aileye ait sembollere rastlanmaktadır. Bu semboller kimi zaman kapı tokmakları gibi detaylarda, kimi zaman ise doğrudan cephe süslemelerinde yer almaktadır (Resim 13). Bu durum, ev kullanıcılarının etnik kökenleri ve kültürel kimlikleri hakkında fikir vermektedir.

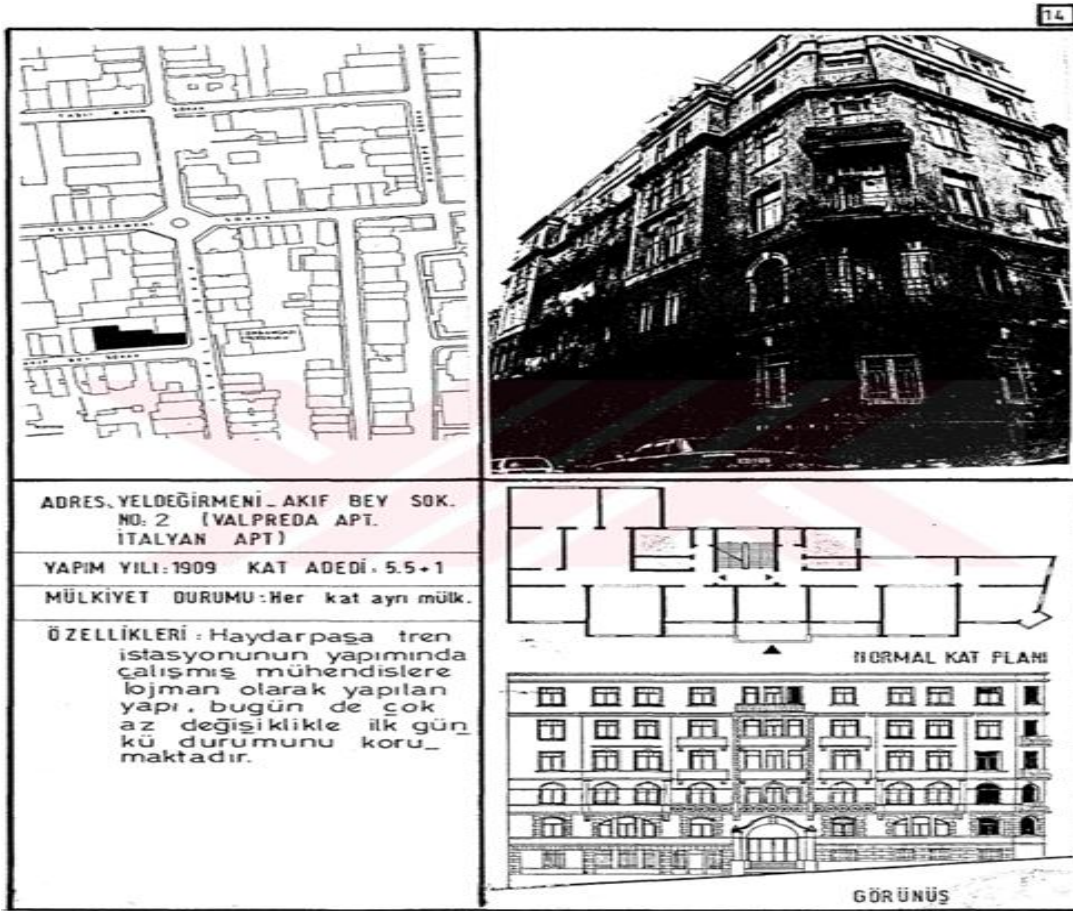
Resim 13. Geleneksel ev Pencere Süslemesindeki Kadın Figürü (Map data ©2023 Google)

Apartman cephelerinde ise dönemin mimari yönelimlerine uygun olarak, daha çok Avrupalı tarzları yansıtan bir süsleme anlayışı benimsenmiştir. Fransız balkonlar, geniş pencereler, simetrik cephe tasarımı, yoğun cephe süslemeleri ve taş işçiliği gibi öğeler dikkat çekmektedir. Semtteki ilk apartman örnekleri yalnızca Avrupalı tarzda inşa edilmemiş; aynı zamanda geleneksel yapılarla görsel ve biçimsel ilişkiler kurularak yerel mimariye göndermelerde bulunulmuştur. Bu etkileşim, daha sonra yapılan bazı geleneksel tip evlerin de apartman cephe süslemelerinden etkilenmesiyle karşılıklı bir öykünmeye dönüşmüştür. Geleneksel evlerin yapımında ahşap malzeme ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. Bu malzeme hem cephe elemanlarında hem de iç mekân tasarımında kullanılmıştır. Ahşap saçaklar, pencereler ve balkonlar, yapıların sıcak ve insan ölçekli bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır.

Apartman yapılarında ise taş, tuğla ve sıva gibi daha dayanıklı ve gösterişli malzemeler öne çıkmaktadır. Cephe karakteristiğini oluşturan unsurlar arasında malzeme seçimi, balkon, pencere ve kapı düzenlemeleri, kütle hareketleri ve gölgeleme elemanları yer almaktadır (Kütükçü, 2014). Bu yapıların kent dokusuyla kurduğu ilişki, dış mekân tasarımının önemli bir parçası hâline gelmiş, semtin bütünlüğünü bozmadan yeni yapıların entegrasyonu amaçlanmıştır. Yeldeğirmeni'ndeki apartman yapıları, eklektik bir mimari anlayışı temsil etmektedir. Neoklasik, neobarok, art nouveau, art deco gibi farklı üsluplardan etkilenilerek inşa edilen bu yapılar, zengin cephe süslemeleri ve özgün tasarımlarıyla dönemin estetik anlayışını yansıtmaktadır.

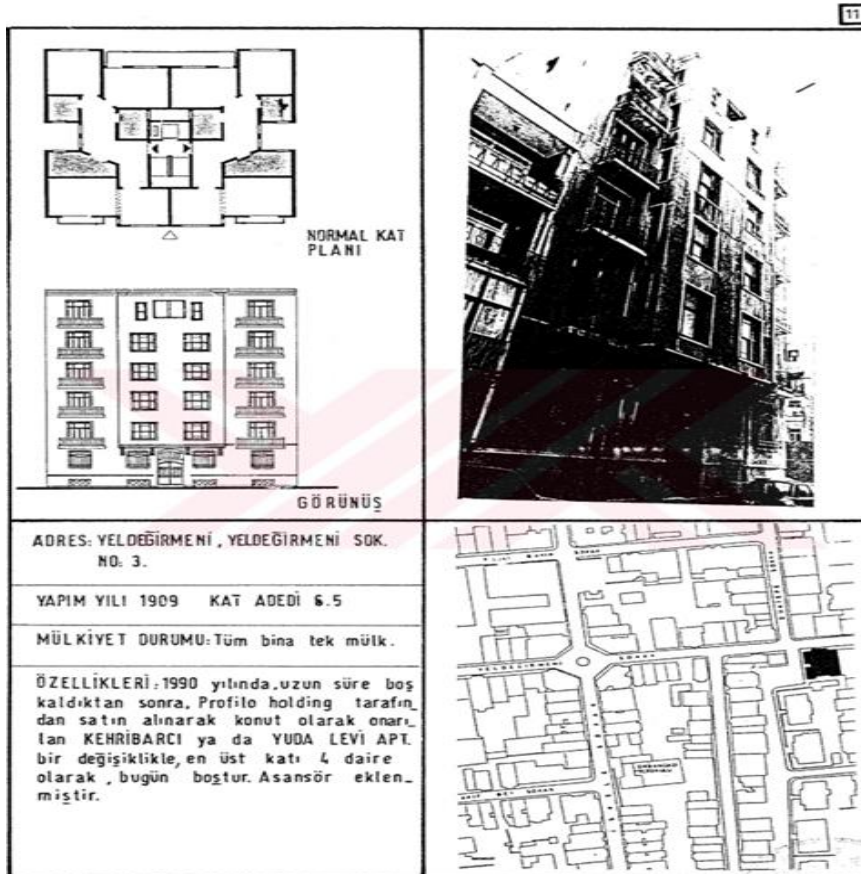
Resim 14. İtalyan (Velpreda) Apartmanı. (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

Resim 15. İtalyan (Velpreda) Apartmanı Plan ve Görünüş Çizimleri (Barkul, 1993, s.120).

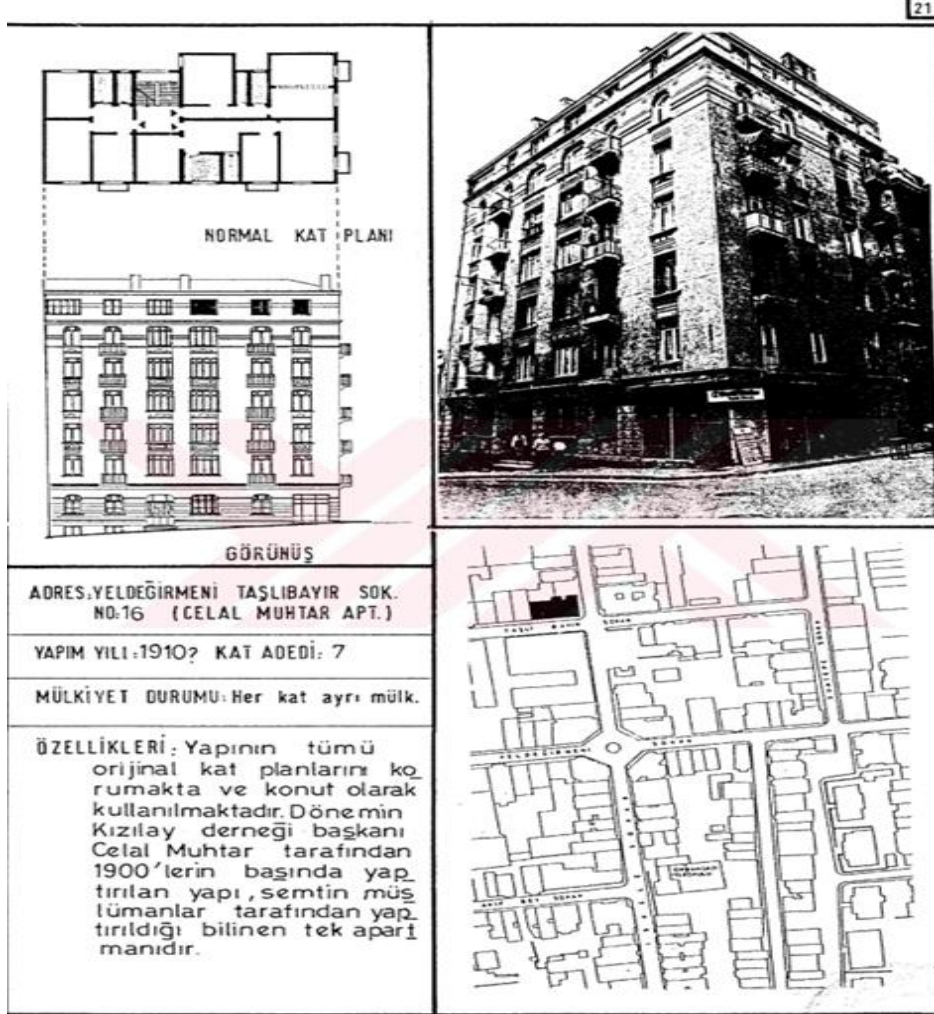
Resim 16. Kehribarcı (Kehribardji) Apartmanı (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

Resim 17. Kehribarcı (Kehribardji) Apartmanı Plan ve Görünüş Çizimleri (Barkul, 1993, s.117).

Resim 18. Celal Muhtar Apartmanı (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

Resim 19. Celal Muhtar Apartmanı Plan ve Görünüş Çizimleri (Barkul, 1993, s.127)

Resim 15'te İtalyan Apartmanı'nın plan ve görünüş çizimleri yer almaktadır. Normal kat planında her katta iki adet daire bulunmaktadır. Daireler, plan şemasında merkezde konumlanan merdiven

etrafında yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, cephede bir görünüm oluşturmaya rağmen, katlarda bulunan dairelerin oda sayısı ve büyüklükleri birbirinden farklıdır. Daire içlerinde mekânlar, koridor boyunca sıralanarak planlanmıştır. Resim 19 Celal Muhtar Apartmanı plan ve görünüşüne bakıldığında da Resim 15 İtalyan Apartmanındaki benzer bir durum görülmektedir. Cephede simetrik bir düzenleme benimsenmiş olmasına karşın, katlarda yer alan daireler büyüklük ve oda sayısı açısından farklılık göstermekte; daire içi mekânsal bağlantıyı sağlayan koridor tipleri de çeşitlenmektedir. Resim 17’de yer alan Kehribardji Apartmanı’nın plan ve görünüş şeması incelendiğinde ise, ele alınan diğer iki apartmandan farklı olarak hem cephe kurgusunda hem de dairelerin biçim ve büyüklüklerinde belirgin bir simetri göze çarpmaktadır. Katlarda konumlandırılan ikişer daire, plan şeması açısından birbirinin aynısı olacak şekilde tasarlanmıştır. Apartman plan tipleri genel olarak değerlendirildiğinde, farklı daire tiplerini bünyesinde barındıran apartmanların eşzamanlı olarak farklı kullanıcı profillerine hitap edebildiği görülmektedir; aynı yapı içerisinde daha geniş dairelerde kalabalık ya da sosyoekonomik açıdan daha üst düzey kullanıcıların ikamet etmesi mümkündür. Buna karşılık Kehribardji Apartmanı’nda, plan kurgusunun homojenliği nedeniyle kullanıcıların benzer sosyo-kültürel profillere sahip olacağı öngörülebilir. İncelenen apartman yapılarının plan ve cephe özellikleri Tablo 1’de karşılaştırmalı olarak özetlenmiştir.

Tablo 1. Yeldeğirmeni Semti’nde İncelenen Erken Dönem Apartman Yapılarının Plan ve Cephe Özelliklerinin Karşılaştırılması

İncelenen Özellik	İtalyan Apartmanı (Velpreda Apt.)	Kehribarcı Apartmanı (Kehribardji Apt.)	Celal Muhtar Apartmanı
Yapı Türü	Apartman	Apartman	Apartman
Yapım Dönemi	1909	1909	1900’lü yıllar
Kat Sayısı	Zemin + normal katlar	Zemin + normal katlar	Bodrum + zemin + normal katlar
Plan Şeması	Merkezde merdiven, dairelere koridorla erişim	Simetrik plan düzeni	Merkezî plan düzeni
Dolaşım Düzeni	Koridorlu plan	Koridorlu plan	Koridorlu plan
Cephe Düzeni	Simetrik cephe düzeni	Simetrik cephe düzeni	Simetrik cephe düzeni
Cephede Öne Çıkan Unsurlar	Balkon ve pencere düzeni	Balkon ve pencere düzeni	Kemerli pencere açıklıkları

Resim 14 İtalyan Apartmanı (Velpreda Apt.) ve Resim 16 Kehribarcı Apartmanı (Kehribardji Apt.); 1909 yılın Levhi Kehribarcı tarafından inşa edilmiştir. İskele Sokak ve Akif Bey Sokak kesişiminde bulunmaktadır. Haydarpaşa Garı’nın inşa sürecinde çalışan mühendis ve işçiler için inşa edilmiş tarihi apartmanlardan birisidir (Atılğan, 2017). Avrupa’daki çağdaşlarıyla aynı benzer dönem özelliği göstermekte olup bu apartmanlarda Art Nouveau akımının etkisiyle; tuğla, taş, mermer gibi yapı malzemeleri ve oymalı ön cephe süslemeleri, geleneksel mimari özellikleri (cumbalar ve içerlek yarı özel apartman girişleri) ile birleştirilmiştir (Türkay 2010).

Resim 18 Celal Muhtar Apartmanı 1900’lü yıllarda Hilali Ahmer Cemiyeti’nin (Kızılay) yöneticisi olan Celalettin Muhtar Özden’in evi olup Taşbayır ve İskele Sokaklarının birleştiği yerde bulunmaktadır. Apartman inşa edildiği dönemde ilk Türk apartmanı olma özelliğine sahiptir. Apartman; bir bodrum kat, bir zemin kat, beş normal kattan oluşmaktadır. Zemin ve en üst katlarının pencereleri kemerli bitişğe sahip olup diğer katlar düz döşemelidir. Pencerelerin üstünde geometrik bitki desenleri ve kabartmalar vardır. Tuğla yığma duvarlar ve volta döşemelerden oluşan bir taşıyıcıya sahiptir. Çok katlı ve iki cepheye bakan apartman özelliğiyle çevrede diğer yapılar içinde dikkatleri üzerine çekmektedir (Durgun, 2021).

4.3 Apartman Yapılarının Sosyal Hayata Etkileri

Yeldeğirmeni Semti'nde ortaya çıkan ilk apartmanlar bölge halkının sosyo-kültürel yaşamını da etkilemiştir. Bölgede apartman bloklarının yapımına kadar geleneksel yapı tipi benimsenmektedir. Farklı etnik grupların yaşadığı bu bölgede yapıların planlamalarında değişiklikler söz konusu olsa da konutların genelinde küçük avlu ve bahçeler bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal etkinlikler gerektiğinde bu avlu ve bahçelerde yaşanmaktadır. Semtte her ailenin kendi konutu olması sebebiyle insanlar birbirlerinin konaklama noktaları hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Semtte inşa edilen apartman kompleksleri bünyesinde farklı etnik kökenlere, kültürlere ve eğitim seviyelerine sahip insanların yaşamasına olanak tanıyan ortak yaşam alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Böylelikle geleneksel evlerin avlu ve bahçelerinde yaşanan sosyal etkinliklerin yanına apartmanların kendi içinde yaşanan sosyal etkileşimler de eklenmiştir. Apartmanda bir arada yaşayan insanlar ve bölgede diğer konutlarda yaşayan insanlar arasında etkileşim farkları olmuştur. İnsanlar mülklerinin avlu ve bahçelerinde birbirlerinin özel alanına dahil olup sosyalleşebilmişlerdir. Apartman komplekslerinde genelde merdiven dairesi, çamaşırhane vb. ortak alanlarda kısıtlı etkileşimler kurulabilmiştir. Apartmanlar kullanıcılara özel alan ve gizlilik imkânı sunmuştur.

Toplum geleneksel evlerdeki avlu ve bahçe etkileşimlerine karşı bir aidiyet duymaktaydı. O devirde değil zengin, orta halli bir Türk ailesi bile küçük fakat bahçeli bir ahşap evde oturmayı, görkemli bir apartman dairesine tercih etmekteydi (Giz, 1988). Yeni inşa edilen apartman yaşamına karşı hissettikleri yabancılık ise sosyal etkileşimleri eskisi kadar iyi sürdürememelerine sebep olmaktadır. Böylelikle bölgede apartman ve geleneksel ev kullanıcıları arasında sosyal hayatın devamını sağlayabilecekleri kamu mekanları ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Toplumun ortak kullanımına hizmet eden kamusal mekanlar zamanla kültüre yerleşerek bölge sakinleri üzerinde aidiyet hissi bırakabilmekte ve toplumsal bağları güçlendirebilmektedir.

Apartmanlarda farklı kültürlere sahip insanların birlikte yaşamaya başlamasıyla toplum daha homojen bir hal alarak etnik kültürel farklılıklar arka plana itilmiş ve modern toplum oluşmaya başlamıştır. Mimari de ve toplumda meydana gelen bu modernleşme süreci farklı etnik grupların birlikte uygulayabileceği bir kültür olarak yaşanmaya başlamıştır. Yeldeğirmeni Semti'nde yaşayan farklı etnik kökenlere ve kültürlere sahip insanlarda bu ortak akıma ayak uydurmuştur. Modern toplumun ihtiyaçları ile oluşan bu ortak kültür sayesinde semt yeniden şekillenme ve gelişme sürecine girmiştir.

Apartman yapıları zamanla nüfus artışının yanı sıra ısıtma, aydınlatma, su tesisatı gibi modern imkanlar sunması sebebiyle daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Apartman yapılarının bir diğer tercih edilme sebebinde ise apartman sakinlerinin bazı giderleri ortak ödemesiyle ekonomik yükü bireysel olarak azaltması yatmaktaydı. Birden fazla ailenin yükselen gider maliyetlerini paylaşmasının sağlayacağı avantaj, apartmanların toplumun bir ihtiyacına dönüşmesini sağlamıştır (Pulat Gökmen, 2011, s.5).

5. Günümüzde Sosyal ve Mimari Dokunun Durumu

Kurtuluş Savaşı'nın bitmesiyle azınlıklar göçmüş ve semt 1950'lerden sonra kırsaldan göç almaya başlamıştır. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk zamanlarında karşımıza çıkan çok kültürlü yapı zamanla yerini Türk Müslüman nüfusun egemen olduğu bir sosyal yapıya bırakmıştır (Şahin, 2013). Kırsaldan semte olan göçün etkisiyle nüfus yeniden artmış ve konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Konut ihtiyacını karşılamak için hızlı ve ekonomik bir çözüm olan çok katlı apartman yapıları bölgede yaygınlaşmaya başlamıştır. Bölgede konut ihtiyacını karşılamak için zaman zaman geleneksel evler de yıkılarak yerlerine modern konutlar inşa edilmiştir. Kimi zaman ise geleneksel yapıların alt katına açılan dükkanlar yapıdan ayrı bir tasarım diliyle kurgulanmış ve semtte dokuyu bozan bir görüntü ortaya çıkarmıştır (Resim 20). Kimi zaman ise geleneksel tip evlerin üzerine çağdaş malzemeler ile kat eklemesi yapılarak konut ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Resim 20. Geleneksel Tip Yapı ve Ticari Mekan (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

İnşa edilen apartman yapılarında işlevsellik ve ekonomiklik; süsleme ve estetiklik gibi faktörlerin önüne geçmiştir. Nüfus artışının etkisiyle kişi başına düşen yaşam alanı azalmış, bununla birlikte apartman dairelerinin iç mekân çözümlenmesi de daha işlevsel olarak planlanmaya başlanmıştır. 1950 sonrası konutlar, semtte daha öncesinde yapılmış geleneksel evler ve ilk apartmanlara kıyasla daha düz hatlara sahiptir. Modern konutların inşasında betonarme, çelik kullanılmış; donatı elemanlarında ise PVC, alüminyum vb. çağdaş malzemeler kullanılmıştır.

Modern konutların inşasının başlamasıyla günümüze kadar parseller dolmuş, ızgara kent planında görünen iç bahçe alanları daralmıştır. Yeldeğirmeni, halihazırdaki konumu ve kent düzeninin değişiminden sonra geçmişte önce yazlık, daha sonra da dingin bir apartman mahallesi kimliğinden uzaklaşarak içinde bulunduğumuz dönemde kent merkezinde fazlasıyla içe dönük ve kalabalık bir yerleşim yeri haline gelmiştir (Şahin, 2013). 2000’li yıllarda Yeldeğirmeni Semti’nin geleneksel mahalle dokusunu korumak ve bölgedeki sosyal hayatı da canlandırmak amacıyla semt bir yenileme projesi sürecine girmiştir. Proje mahalle kültürünün, tarihinin bir temsilcisi olan geleneksel evlerin ve apartmanların bakımı ve mimari işlevlerini yeniden kazanması için önem taşımaktadır.

Semtın bugünkü haline baktığımızda yenileme projesinin onarım gerektiren bütün yapıları kapsamadığını görürüz. Semtte özellikle ahşap yapıların hala bakım ve onarıma ihtiyacı olduğunu görmekteyiz (Resim 21). Yenileme projesinde kamu yapısına dönüştürülebilir veya günümüz yaşantısında farklı bir işlev yüklenerek hayata döndürülebilir yapılar yenileme yapılmıştır. Mekanlar semti canlandırmak semtteki ayak izini arttırmak amacıyla dönüştürülmüştür. Semtte bulunan eski eser kategorisinde olup özel mülk olan yapılar yenilemenin dışında kaldığı görülmektedir. Örneğin; Resim 21’de gördüğümüz geleneksel tip ahşap yapının sokak hizasında kalan kısmı bir boyama ve onarım işleminden geçmişken üst katlarında herhangi bir yenileme ve onarım yapılmadığı görülmektedir.

Resim 21. Yeldeğirmeni Senti Geleneksel Ahşap Yapı Örnekleri (Selma Kayhan Tunalı arşivi)

Yeldeğirmeni Senti yapılan yenileme projeleriyle canlanma sürecine girmiştir. Semt farklı türden insan grupları için uğrak mekan olmuştur. Semt açılan kafeler, sanat atölyeleri, sanat galerileri vb. mekanlar sayesinde öğrenciler, çalışanlar ve sanatçıların ilgisini çeken bir nokta haline gelmiştir. Yeldeğirmeni'nde konaklama fiyatlarının Kadıköy'deki diğer semtlere kıyasla daha uygun olması; semtin orta gelir düzeyinden insanların yoğunlukla tercih ettiği bir bölge haline gelmesini sağlamıştır. Semtte konaklama fiyatlarının uygunluğunun yanı sıra semtin diğer bölgelere olan ulaşım imkânı da semtin tercih edilebilirliğini etkilemiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, Yeldeğirmeni semtinde çok kültürlü sosyal yapının kentsel mekân üzerindeki etkilerini erken dönem apartmanlaşma süreci üzerinden değerlendirmiştir. Semtin konut, dinî ve eğitim yapılarından oluşan çeşitlenmiş mekânsal dokusu, tarihsel süreçte farklı kültürel, toplumsal ve ekonomik dinamiklerin mimariye yansımaları görünür kılmaktadır. Geleneksel konut tipleri ile erken apartman örnekleri arasındaki ilişkiler, çok kültürlü yaşam biçiminin plan organizasyonu, cephe düzeni ve mekânsal kullanım kararları üzerindeki etkilerini somut biçimde ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, Yeldeğirmeni'nin mimari dokusunun yalnızca fiziksel bir yapı stoğu değil, aynı zamanda semtin toplumsal belleğini ve kültürel sürekliliğini taşıyan bir mekânsal anlatı niteliği taşıdığını göstermektedir. Özellikle erken dönem apartman örnekleri, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan modernleşme sürecinin mekânsal izlerini barındırmakta; bu yapılar, farklı kültürlerin mimari üretimde nasıl ortak bir dil oluşturabildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede çalışma, Yeldeğirmeni'nde yürütülecek koruma ve yenileme yaklaşımlarında erken dönem apartman yapılarının yalnızca mimari değerleriyle değil, temsil ettikleri sosyokültürel bağlamla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Semtin çok katmanlı kültürel yapısının okunabilirliğini sürdürebilmek için, mimari müdahalelerde mekânsal süreklilik, sokak ölçeği ve yapı-çevre ilişkilerinin gözetilmesi önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, Yeldeğirmeni gibi tarihsel ve kültürel açıdan özgün semtlerde, mekânsal kimliğin korunmasına yönelik çalışmalara katkı sağlayabilecek bir değerlendirme zemini sunmaktadır.

Günümüzde Yeldeğirmeni, modern ve geleneksel unsurların iç içe geçtiği özgün kent dokusunu kısmen koruyabilmiş bir yerleşim olarak varlığını sürdürmektedir. Tarihî mirasın korunması ve çok kültürlü mekânsal karakterin gelecek kuşaklara aktarılması, semtin kentsel kimliğinin sürdürülebilirliği açısından önemini korumaktadır.

Etik Standartlara Uyum

▪ **Çıkar Çatışması**

Yazar kendisinin ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

▪ **Etik Kurul İzni**

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

KAYNAKÇA

APK, (2003) Rasimpaşa- Yeldeğirmeni Mahallesi Envanter Çalışması. Kadıköy Belediyesi APK (Araştırma Planlama Koordinasyon) Müdürlüğü Tarihi ve Kültürel Çevre Projeleri Şefliği.

Arısoy, A. (2014). Yeldeğirmeni Deneyimi: Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı Yayınları

Arısoy, Alp. 2014. Dünden Bugüne Yeldeğirmeni. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı Yayınları.

Atılğan, A. (2017). Evvel Zaman İçinden Yeldeğirmeni. İstanbul: K-İletişim Yayınları.

Atılğan, A., (2007). Yeldeğirmeni, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1.Büyükkent Bölge Temsilciliği, İstanbul.

Ayhan, A. (2021). Kent mekânında bir çeviri biçimi olarak sokak sanatı. Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, 31, 91-107. <http://10.37599/ceviri.1018156>

Barkul, Ö. S. (1993). İstanbul'da İlk Dönem (19.Yüzyıl Sonu-20.Yüzyıl Başı) Apartman Konutlarının Yapısal, İşlevsel ve Çevresel Yönden Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Batmankaya, M. (2010). Marmara'da Bir Balık Olarak Haydarpaşa. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Cevizci, A. (1996). Paradigma Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çelik, Z., (1996). 19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 32-82.

Dağdelen, İ. (2007). Charles Edouard Goad'un İstanbul Sigorta Haritaları. İstanbul: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları No: 39.

Delibaş, M., & Onur, A. C. (2023). Kentsel Morfoloji Okumaları: Dünden Bugüne Yeldeğirmeni. Kentsel Morfoloji Okumaları. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 131-153.

Durgun, S. (2021). Urban Localities under Glocal Dynamics: The Case of Yeldeğirmeni. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 709-724.

Ekdal, M. (tarih yok). Kadıköy Sokakları. İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları.

Eyüboğlu, E., (1991), Kentsel Sit Alanlarının Planlanmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması ve Kadıköy-Yeldeğirmeni Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Giz, A. (1988). Bir Zamanlar Kadıköy. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kadıköy Belediyesi Akademi. (2019). Kadıköy'ün Sakinleri. İstanbul: Kadıköy Belediyesi.

- Kadıköy Belediyesi. (tarih yok). Merkez Kadıköy. İstanbul: Kadıköy Belediyesi.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y. (2003). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, (1) 2. kitap. İstanbul: YKY.
- Kayacan, F. 2008. Çocuktaki Bahçe. (İlk Basım 1982). İstanbul: YKY.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170-189.
- Kuban, D. (1996). İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. (<https://www.herumurtakarakar.com/celal-muhtar-apartmani/> 28/10/2024).
- Kütükçü, T., (2014). "Bir Kenar Mahalle Kozmopoliti: Yeldeğirmeni", Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında Kadıköy'ün Kitabı, Ötüken Neşriyat, İstanbul,70-77.
- Oktay, M. (2000). Davranış Bilimlerine Giriş. İstanbul: Der Yayınları.
- Özçelik, D. (2019). Yeldeğirmeni'ndeki soylulaştırma sürecinin bir etnografisi. [An Ethnography of the Gentrification Process in Yeldeğirmeni Neighborhood]. Unpublished Master's Thesis). Kadir Has University.
- Pulat Gökmen, G. (2011). Türkiye'de apartmanlaşma süreci ve konut kültürü. Güney Mimarlık Dergisi, (5), 12-16.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). Türkçe Sözlük. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Rızaoğlu, Dilara (2012). Uzakdoğu ve Batı Kültürlerinde Hacim Tasarımlarının Tarihsel Süreçte ve Yaşam Biçimleri Doğrultusunda İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, A., S., (2013) Kültürel Miras Alanlarının Dönüşümünde Yeni Bir Yaklaşım: Yeldeğirmeni Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Şimşek, S. (1987). Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Tarihsel Araştırma ve Mimari Dokunun İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türkay, Guse. Bir Erken 20. Yüzyıl Kent Mahallesi için Kentsel Yenileşme Konularının Değerlendirilmesi: Kadıköy Yeldeğirmeni. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ. 2010.
- Türker, O., (2008). Halkidona'dan Kadıköy'e, Sel Yayıncılık, İstanbul, 9-88.
- Türkmen, Z. (2015). "The Cultural Transformation of Yeldeğirmeni Neighborhood." Yüksek Lisans Tezi, Bilgi Üniversitesi.
- Yırtıcı, H., Uluoğlu, B. (2004). "Mekânın Altyapısal Dönüşümü", İTÜ Dergisi, 1, 43-52.
- Yüksel, O. (2017). Yeldeğirmeni Sokak Sanatı Rehberi-Baya İyi. [Online] Baya İyi. <http://bayaiyi.com/yeldegirmeni-sokak-sanati-rehberi/> (Erişim Tarihi 14 Temmuz 2019).

EXTENDED ABSTRACT:**Introduction and Aim of the Study**

In Istanbul's urban modernization process, the transformation of residential architecture represents a significant turning point. This study aims to analyze the Yeldeğirmeni neighborhood, which has a unique identity within the historical fabric of Kadıköy, through early examples of apartment buildings. Shaped by the cosmopolitan demographic structure resulting from the density of minority settlements due to the influence of railway transportation to Haydarpaşa Station in the last quarter of the 19th century, this neighborhood is one of the first representatives of the transition from the traditional Ottoman neighborhood fabric to the modern apartment typology.

Method

In this article, qualitative research methods, specifically document review and on-site analysis techniques based on observation, were used. Historical background was created through archival records, maps, and literature review, and the plan diagrams, facade characteristics, and construction techniques of existing structures were examined through field studies.

Findings and Discussion

The data obtained from the study are grouped under three main headings:

- **Urban Morphology and Settlement:** Unlike the organic plan texture created as a result of adaptation to the land structure observed in traditional Ottoman neighborhoods, the Yeldeğirmeni district has a grid plan arrangement formed by rectangular or square building blocks where the streets intersect at right angles, as a reflection of Westernization influences. The parceling system has been developed in a more geometric and rational way, in accordance with the apartment typology.
- **Architectural Style and Plan Organization:** The spaces in the examined examples have been subjected to functional separation. Neo-Classical and Art Nouveau influences, which were popular trends of the period, are dominant in the facade designs. These structures were designed not only as dwelling spaces but also as symbols of status and modern lifestyle.
- **Material and Technique Synthesis:** It is observed that the masonry system is widespread in the buildings, and local craftsmanship is blended with Western forms. This synthesis has created a unique aesthetic style that distinguishes the Yeldeğirmeni apartments from examples in other parts of Istanbul.

Conclusion

Today, Yeldeğirmeni plays an important role in urban memory as a witness to Istanbul's modernization journey. The fact that the historical fabric has been largely preserved makes this area critically important in terms of architectural heritage management. Conservation efforts should not be limited only to physical repairs; the cultural synthesis represented by these structures must also be passed on to future generations. In conclusion, the Yeldeğirmeni apartments have emerged as a concrete manifestation of the social structure and modernization practices of the late Ottoman period.